

H. Rickert, *Il fondamento delle scienze della cultura*. A cura di Mario Signore. Ravenna, Longo editore, 1986² (1979) σσ. 189.

Πρόκειται για τη δεύτερη έκδοση της ιταλικής μετάφρασης του έργου του Rickert «*Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*» (1899). Η μετάφραση - που έχει αποδώσει κάπως αλλαγμένο τον τίτλο του πρωτοτύπου - έγινε από τους L. Rossetti και M. Signore σύμφωνα με το κείμενο της έκτης και έβδομης γερμανικής έκδοσης (Tübingen, 1926), παραλείπεται όμως ο πρόλογος στη δεύτερη έκδοση, ο οποίος περιλαμβάνεται στο κείμενο της γερμανικής έκδοσης. Την επιμέλεια της μετάφρασης και της έκδοσης είχε ο καθηγητής της φιλοσοφίας Mario Signore (Πανεπιστήμιο του Lecce), ο οποίος έγραψε και την εισαγωγή (σσ. 7-44). Η εισαγωγή περιλαμβάνει σύντομη βιογραφία του Rickert, σύντομη παρουσίαση των βασικών αρχών της φιλοσοφίας του Rickert με παράλληλη αναφορά στα έργα του, ένα δοκίμιο με τίτλο «Πολιτισμός και αξιακή αναφορά», και τέλος εργογραφία και βιβλιογραφία του Rickert. Στο εισαγωγικό δοκίμιο ο M. Signore προσδιορίζει τον χαρακτήρα της θεωρίας του Rickert σε αναφορά προς τους «ιστορισμούς» που παρουσιάστηκαν από τον περασμένο αιώνα. Για τον «απόλυτο ιστορισμό» του Hegel αλλά και για τον ηπιότερο ιστορισμό του Croce η ιστορία είναι η πραγμάτωση του καθολικού πνεύματος. Αντίθετα για τον ιστορισμό από τον Dilthey έως τον Meinecke πηγή της ιστορίας είναι η ανθρώπινη πράξη. Στα πλαίσια αυτού του ιστορισμού τίθεται και το ερώτημα για τις επιστήμες που ερευνούν την ιστορική πραγματικότητα στις ποικίλες εκφάνσεις της. Ο Dilthey διαχωρίζει τις επιστήμες του πνεύματος από τις επιστήμες της φύσης. Ενώ οι επιστήμες της φύσης στηρίζονται στην εξωτερική εμπειρία και έχουν ως στόχο την εξήγηση, οι επιστήμες του πνεύματος στηρίζονται στο βίωμα και έχουν ως στόχο την κατανόηση. Διαφορετική είναι η θεωρία των νεοκαντιανών, οι οποίοι μάλιστα αντιπαρατίθενται στον Dilthey. Έτσι ο νεοκαντιανός W. Windelband αντιπαραθέτει την ιστορική επιστήμη στη φυσική για μεθοδολογικούς λόγους, αφού η φυσική επιστήμη είναι «νομοθετική», δηλ. ερευνάει τους γενικούς νόμους, ενώ η ιστορική επιστήμη είναι «ιδιογραφική», δηλ. ερευνάει τα συμβάντα που είναι ανεπανάληπτα και μοναδικά. Ο Rickert, μαθητής του Windelband και αργότερα διάδοχός του στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης, διατηρεί τη διάκριση φύσης και πολιτισμού, την οποία είχε δεχτεί ο Windelband ως συστατική για τη διάκριση των επιστημών του πολιτισμού από τις επιστήμες της φύσης, δέχεται όμως ότι η διάκριση αυτή προκύπτει από τον διαφορετικό προσδιορισμό του αντικειμένου τους κατά τη θεωρητική αξιακή αναφορά που επιτελεί το γνω-

ρίζον υποκειμενο. Τα αντικείμενα που είναι αδιάφορα προς τις αξίες, ανήκουν στον τομέα των φυσικών επιστημών, ενώ τα αντικείμενα που έχουν σημασία μόνον σε αναφορά προς αξίες, ανήκουν στον τομέα των επιστημών του πολιτισμού. Όπως παρατηρεί ο M. Signore (ό. π. σ. 25), η αξιακή αναφορά είναι θεμελιώδης όχι μόνον για τη διάκριση των επιστημών και για τη συγκρότηση της λογικής δομής των ιστορικών - πολιτιστικών επιστημών, αλλά αποτελεί και τη βάση για την κατανόηση, αφού τα φυσικά αντικείμενα είναι προσιτά στην κατ' αίσθηση αντίληψη, ενώ τα πολιτιστικά αντικείμενα είναι προσιτά στην κατανόηση. Σύμφωνα με τον M. Signore, αν και ο Rickert προσπαθεί να παραμείνει στα πλαίσια μιας θεωρίας για την ισχύ των αξιών, τελικά οδηγείται μέσα από τη φιλοσοφία της ιστορίας σε μια μορφή οντολογίας των αξιών, την οποία κατέκρινε ο Max Weber αργότερα.

Ακριβώς η οριοθέτηση των επιστημών της ιστορίας και του πολιτισμού από τις επιστήμες της φύσης σύμφωνα με την αξιακή αναφορά αποτελεί την κεντρική ιδέα του έργου του Rickert, το οποίο προσφέρεται σε ιταλική μετάφραση. Ο Rickert θέτει το ερώτημα «Πώς είναι δυνατή η ιστορική επιστήμη;» και επιδιώκει να δώσει μια απάντηση σύμφωνα με τις αρχές της υπερβατολογικής φιλοσοφίας του Kant. Επειδή όμως ο Kant είχε εξετάσει μόνον τις προϋποθέσεις που κάνουν δυνατή τη γνώση του φυσικού κόσμου, αλλά δεν έθεσε το ερώτημα για τις προϋποθέσεις που κάνουν δυνατή τη γνώση της ιστορικής πραγματικότητας, ο Rickert είναι υποχρεωμένος να διευρύνει το υπερβατολογικό πρόγραμμα της θεμελίωσης των επιστημών. Ο Rickert ασχολείται κυρίως με τη θεωρία της σύστασης του αντικειμένου των επιστημών του πολιτισμού ξεκινώντας από το γνωρίζον υποκειμενο. Στην προσπάθειά του αυτή μετασχηματίζει υπερβατολογικά τη θεωρία για τις αξίες, την οποία είχε διατυπώσει ο H. Lotze, και έτσι διαφοροποιείται κριτικά από το ίδιο το αρχικό πρόγραμμα του Kant. Η «Λογική» ή και «Επιστημολογία» των επιστημών του πολιτισμού, την οποία διατυπώνει ο Rickert, δεν εξετάζει την εφαρμογή της τυπικής λογικής στις επιστήμες του πολιτισμού ούτε αποσκοπεί στην καθοδήγηση των επιστημών, αλλά αποβλέπει στην κατανόηση του έργου της επιστήμης. Συγχρόνως όμως ο Rickert επικρίνει την αναγνώριση της φυσικής επιστήμης ως του αποκλειστικού προτύπου επιστημονικής ορθολογικότητας και στηρίζει την αυτοτέλεια των επιστημών του πολιτισμού ακριβώς στο γεγονός ότι αυτές έχουν διαφοροποιημένο πρότυπο επιστημονικής ορθολογικότητας. Σύμφωνα με τον Rickert, η διαφοροποίηση των επιστημών, η οποία προκύπτει από την συγκρότηση του αντικειμένου, οδηγεί και στη διαφοροποίηση των επιστημονικών μεθόδων. Έτσι οι φυσικές επιστήμες ακολουθούν τη γενικευτική μεθοδική διαδικασία, ενώ οι επιστήμες της ιστορίας και του πολιτισμού ακολουθούν την εξατομικευτική μεθοδική διαδικασία. Επί πλέον οι επιστήμες αυτές κατά την εννοιακή επεξεργα-

σία του αντικειμένου τους καθοδηγούνται από αξίες, εφόσον τα γεγονότα ή τα ιστορικά μορφώματα που εξετάζουν, αποτελούν φορείς αξιών και δεν είναι αδιάφορα δεδομένα, όπως αυτό συμβαίνει στη φυσική. Η αναφορά στις αξίες έχει όμως σχέση με τη θεωρητική συγκρότηση του εκάστοτε αντικειμένου και διαφέρει από την αξιολόγηση. Ο Rickert διαβλέπει ότι το πρόβλημα της αντικειμενικότητας των επιστημών της ιστορίας και του πολιτισμού υπόκειται στην ένταση ανάμεσα στο γενικό και στο ιδιαίτερο ή μερικό: Αφού οι αξίες που συντελούν στη θεωρητική συγκρότηση του αντικειμένου είναι άμεσα συνδεδεμένες με τις αξίες ενός συγκεκριμένου πολιτιστικού κύκλου, τότε η αντικειμενικότητα των επιστημών αυτών μπορεί να έχει ισχύ μόνον μέσα στον συγκεκριμένο πολιτιστικό κύκλο. Για να δεχτούμε την καθολική και δεσμευτική αναγκαιότητα των επιστημών αυτών στα πλαίσια μιας καθολικής ιστορίας, πρέπει να δώσουμε ικανοποιητική απάντηση στο άλυτο πρόβλημα για τα εμπειρικά δεδομένα που επιτρέπουν να μιλάμε για την καθολική ιστορία χωρίς τη διάκριση των πολιτιστικών κύκλων. Επειδή όμως αυτό δεν μπορεί να συμβεί, τότε δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι υπάρχει καθολική πρόοδος στις επιστήμες της ιστορίας και του πολιτισμού. Ο Rickert αναγνωρίζει τελικά ότι είναι λογικό το να θέλει κάθε εποχή να γράψει την ιστορία από την αρχή, και τονίζει ότι το στοιχείο της ιστορικότητας χαρακτηρίζει όλες τις επιστήμες, γιατί όλες είναι αναγκασμένες από τα πράγματα να επεξεργάζονται δημιουργικά την συγκεκριμένη ιστορικότητά τους.

Όπως είναι φανερό, τα γνωσιολογικά προβλήματα που έθεσε ο Ricker είναι συνυφασμένα με τη θεωρία του πολιτισμού, ενώ εξάλλου ορισμένες σημαντικές διαπιστώσεις του Rickert για την ιστορικότητα των φυσικών επιστημών είχαν λησμονηθεί και απέκτησαν επικαιρότητα κατά τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερα με τον Th. Kuhn, χωρίς βέβαια να ανασυρθεί από τη λήθη το όνομα του Rickert.

Η δεύτερη έκδοση της ιταλικής μετάφρασης δεν δείχνει μόνον πόσο έντονο είναι το ενδιαφέρον στην Ιταλία για τις επιστήμες που ασχολούνται με την πολιτιστική παράδοση και με την ιστορική και κοινωνική ζωή, αλλά υποδηλώνει και την τάση για την κριτική επανεξέταση των γνωσιολογικών ερωτημάτων που παραμερίστηκαν επίμονα από τη σύγχρονη οντολογία και επιστημολογία. Η δεύτερη αυτή έκδοση συμπίπτει με τη συμπλήρωση πενήντα χρόνων από τον θάνατο του Rickert, του φιλοσόφου που προσέφερε αφετηρίες στον στοχασμό πολλών άλλων φιλοσόφων, όπως είναι ο Dilthey, ο Heidegger, ο Lukács ή ο κοινωνιολόγος Max Weber, ή ακόμα και ορισμένοι από τους νεοέλληνες φιλοσόφους, όπως είναι ο Θ. Τσάτσος, ο Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, ο Π. Κανελλόπουλος και ο Κ. Τσάτσος. Χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων είναι η κριτική διαφοροποίηση και στη συνέχεια η φιλοσοφική αυτονόμηση σε σχέση με τον στοχασμό του Rickert,

όπως π.χ. αυτό συνέβη με τον Heidegger. Από τη σκοπιά αυτή, η δεύτερη έκδοση της ιταλικής μετάφρασης δεν θέτει μόνον το αίτημα της κριτικής νέας ανάγνωσης του έργου του Rickert, αλλά ως υπόμνηση της συμβολής του Rickert στη διατύπωση της θεωρίας των επιστημών του πολιτισμού και της ιστορίας αποτελεί και πράξη δικαιοσύνης.

Γεωργία 'Αποστολοπούλου